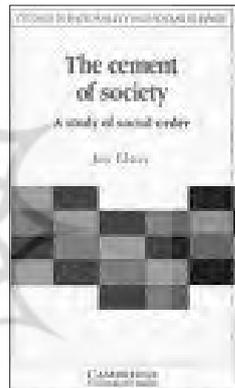

نظم اجتماعی

مسأله ای هم چنان پابرجا

آرژون گپتا
مترجم

انتونی گینز*
مترجم: محمدرضا جوادی یگانه

موضوع این کتاب بسیار جالبتر از عنوان ملال آور آن است. در سال‌های اخیر جان الستر به دنبال نشان دادن اهمیت نظریه «انتخاب عقلانی» در مسائل اساسی علوم اجتماعی در حوزه‌های بیرون از محدوده اصلی آن (اقتصاد نئوکلاسیک) بوده است. این کتاب از برخی جهات ادامه مستقیم کارهای قبلی الستر است و کمابیش همان مخلوط فضل و دانش اندکی مستعمل و استدلال‌های قاطع است که در کارهای گذشته او نیز دیده می‌شود. به عبارت دیگر، کتاب به یک نقطه شروع جدید توجه دارد. الستر در تلاش برای ربط دادن ایده‌های مطرح شده در نوشته‌های قبلی خود با مسائل واقعی جهان - تبیین الگوهای داد و ستد (Bargaining) جمعی در سوئد - مشاهده می‌کند که نظریه انتخاب عقلانی، بیش از آنچه او تصور می‌کرد، محدودیت‌های بنیانی دارد. او اکنون تصدیق می‌کند که نظریه انتخاب عقلانی باید با تحلیل هنجارهای اجتماعی کامل شود و این که هنجارها منبسطی از انگیزش را فراهم می‌کنند که «غیرقابل تحویل به عقلانیت» هستند. مسأله‌ای که الستر کتاب خود را با آن آغاز می‌کند مسأله آشنایی است: مسأله هابزی نظم آنچه به معنای «ملاط»

(Cement) آمده چیزی است که افراد را با یکدیگر پیوند می‌دهد و مانع از عدم همسنگی و تضادهای شدید و هرج و مرج در زندگی آنها می‌شود. الستر دو جنبه متفاوت از نظم اجتماعی را از هم تفکیک می‌کند: پیش‌بینی‌پذیری (Predictability) و تعاون (Cooperation). الستر حداقل در این کتاب خاص درباره موضوع اول خیلی کم بحث کرده است. بیشتر بحث او بر طبیعت تعاون (و همچنین شرایطی که در آن تعاون ایجاد نمی‌شود) متمرکز شده است. الستر پنج نوع اساسی تعاون را مشخص کرده است. یک نوع از تعاون به وسیله بیرونی‌های (Externality) است که با فعالیت افراد ایجاد می‌شود. مردم با یکدیگر، از طریق انجام اعمال فردی که نتایج باآرزوی برای جامعه تولید می‌کنند - در معنای وسیع کلمه - تشویک مساعی می‌کنند. مانند رای دادن، پرداخت مالیات و اهدای خون. نوع دوم «رفتارمددکارانه» (Helping behavior) است. مانند کسی که به فردی که ماشینش خراب شده کمک می‌کند بر سر یک پیمان می‌ماند یا حقیقت را می‌گوید. در هر یک از این حالات، تعاون به دیگران قایده می‌رسد، چه آنها تلاقی یکنند و چه نکنند. آنچه که الستر با عنوان «نظریه

- The Cement of Society: A Study of Social Order
- Jon Elster
- Cambridge
- 1989

آنتونی گیددن

جورج هومنز

رابرت ک. مرتون

در سال های اخیر

جان الستر به دنبال نشان دادن اهمیت نظریه «انتخاب عقلانی» در مسائل علوم اجتماعی است

کنش جمعی (Collective action theory) مشخص می‌کند با این صورت‌های اساسی تعاونی مرتبط است، صورت‌هایی که در آن هسله سواری مجانی (free-rider problem) یک مانع جدی در راه رسیدن به نتایج موفق تعاونی است. نوع سوم تعاون، یا تعاون تعادل عرفی (Convention Equilibrium) مشخص شده است. بیشتر صورت‌های تعاون عرفی از قبیل قانون رانندگی در سمت راست خیابان، میثاق جمعی ناب هستند؛ اگرچه همه آنها چنین نیستند... زمانی که قانون به وسیله همه رعایت می‌شود، نظریه نمی‌کند که افراد از کلام سمت خیابان رانندگی کنند، دو نوع باقیمانده عبارتند از: سرمایه‌گذاری مشترک (Joint Ventures) و نظمدهی‌های شخصی (Private Ordering). سرمایه‌گذاری‌های مشترک به همکاری مستقیم افراد برای به دست آوردن یک نتیجه جمعی، وابسته است و مثال آن تقسیم کاری است که آدم اسمیت توصیف کرده است. تولیدکنندگانی که به صورت جمعی تولید می‌کنند، خیلی بیشتر از کسانی که فردی کار می‌کنند تولید دارند؛ به شرط آنکه همه افراد نقش خود را در سرمایه‌گذاری مولد جمعی ایفا کنند. نظمدهی‌های شخصی نیز کیفیت مشابهی دارد، با این تفاوت که همکاری فیزیکی در آن ضروری ندارد. یک مثال خیلی خوب برای آن، قراردادهای کار سرمایه‌داری است. طبق نظر الستر، سه نوع آخر باید با نظریه داد و ستد مشخص شوند. مانع اصلی تعاون در این انواع، مساله سواری مجانی نیست، بلکه شکست در توافق درباره توزیع مناسب منافع به دست آمده از تعاون است. تعاون هم در نظریه کنش جمعی و هم در نظریه داد و ستد شدیداً متأثر از تعهدات همکاری است. الستر موکداً ادعا می‌کند که نظریه همکاری اجتماعی نمی‌تواند مذهب به کل را در علوم اجتماعی (مطابق اندیشه دورکیم) دربرداشته باشد. الستر فردگرایی روش‌شناختی‌ای را که در کارهای قبلی خود مطرح کرده در اینجا تقویت می‌کند: یک رفتار اجتماعی محتوایی جز پیش‌بینی مجازات یا نباید دیگران در قبال یک شیوه عمل پذیرفته شده یا ممنوع ندارد. یک عنصر اصلی در بحث الستر نشان دادن این مطلب است که همکاری اجتماعی نمی‌تواند به گونه‌ای تقلیل یافته به عنوان نتیجه کنش‌های عقلانی یا بهینه شده تعبیر شوند. البته در برخی موارد همکاری ممکن است به صورت ابزاری به عنوان پوششی برای منافع شخصی رعایت شوند؛ اما

هنجارها در بیشتر اوقات نمی‌توانند بیدینوسه تقویت شوند. به دلیل اینکه چنین استراتژی‌هایی تنها در صورت وجود تعهدات همکاری آرام‌آور، کارآمد خواهند بود. مواردی که ترکیب نفع شخصی و تعهدات همکاری - که کنش‌های افراد را هدایت می‌کنند - در آنها وجود دارد، انواع متمایزی از انگیزش‌ها هستند. مانند حسادت، فرصت‌طلبی، یا آنچه که الستر، کندهای احترام (Codes of honor) می‌نامد. فصل پایانی کتاب، این انگیزش‌ها را تحلیل می‌کند و روابط بین آنها را مورد ملاحظه قرار می‌دهد. در اینجا الستر، تأخیری به جنبه اولی مساله نظم - که در بالا به آن اشاره شد - برمی‌گردد و سعی می‌کند نشان دهد چگونه صورت‌های متنوع اعتماد به رفتارهای دیگران و باورپذیری رفتارهای آنان تقویت می‌شود، حتی در موقعیت‌هایی که به نظر می‌رسد آنها برخلاف منافع شخصی خود عمل می‌کنند. محدودیت صفحات از نقد کامل این کتاب مانع می‌شود. اما برخلاف جاذبه زیاد کتاب، از نظر من، چند ضعف روشن دارد. الستر به گونه‌ای مؤثر راهی را که پارسونز نیم قرن پیش ایجاد کرد و مساله‌های نظم را تحلیل کرد دنبال می‌کند. پارسونز زمانی این مساله را مطرح کرد که نام وی به ندرت ذکر می‌شد و در کتابنامه‌ها نامی از کتاب ساختن کنش اجتماعی (The Structure of Social action) نبود. الستر نویسنده‌ای است که با «فلسفه سیاسی» ناشناخته و نیز درک وی از ادبیات جامعه‌شناختی مرتبط با بحث وی کمتر از میزان قابل قبول است. در کتاب وی، اشاره‌ای به نام نویسنده‌گانی چون هومنز، بلا، گلدن و بسیاری دیگر از افرادی که فرکر با بررسی هنجارها و عمل متقابل اجتماعی بوده‌اند نشده است. حتی هیچ اشاره‌ای به گیددن نشده فردی که مطمئناً در برخی جهات، بهترین نظریه‌پرداز در زمینه تعاون، داد و ستد، حسادت و اطمینان در زندگی اجتماعی است. در یک سطح تحلیلی‌تر، در کتاب الستر، هیچ اشاره‌ای به پدیده قدرت و سلطه نشده است؛ مسائلی که برای هر تلاشی که هدف آن روشن کردن ماهیت نظم اجتماعی است، محوری تلقی می‌شود.

* Anthony Giddens, American Journal of Sociology, 66 (1).

اکنون دیگر الستر تصدیق می‌کند که نظریه انتخاب عقلانی باید با تحلیل هنجارهای اجتماعی کامل شود و هنجارها منابعی از انگیزش را فراهم می‌کنند که غیرقابل تحویل به عقلانیت هستند